KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

96/214
HE Yang: Die Entwicklung der Bibliotheksautomatisierung in China = Bibliotheksdienst. 29.Jg. 1995. 11.no. 1782-1797.p. Bibliogr.

A könyvtári számítógépesítés fejlődése Kínában

Formátum -gépi; Gépi könyvtári hálózat; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat; Távközlés

Kínában 1978-ban kezdődtek meg a gazdasági reformok és a külföld felé való nyitás. A kínai könyvtárosok a társadalmi-gazdasági-műszaki nehézségek ellenére igyekeznek a könyvtári automatizálást megvalósítani. Erre főként a viszonylagos jólétben élő régiókban van lehetőség.

A nemzeti könyvtár két nagy rendszert installált 1989-ben. Az automatizálás a különböző régiókban különböző tempóban folyik. A jobban finanszírozott tudományos és szakkönyvtárakban sokkal jobb a helyzet. A kínai dokumentumok feldolgozására képes jó minőségű szoftver kifejlesztése nagy kihívást jelent. Az utóbbi években több praktikus integrált könyvtári rendszer-szoftvert fejlesztettek ki, ilyenek többek között az ILAS (Integrated Library Automation System), a SULCMIS (Shenzhen University Library Computer Management Integrated System), a Wen Jin Chinese Library Integrated Management System, a GLIS (General Library Integrated System).

A Kulturális Minisztérium támogatásával 1995 elején megkezdődött több nagykönyvtár közös projektje a kínai nemzeti bibliográfiai adatbázis retrospektív konverziójára. A kínai nemzeti könyvtár egy sor, a kínai sajátosságoknak megfelelő adatfeldolgozási szabályzatot és normatívát dolgozott ki (a bibliográfiai leíráshoz, a visszakereséshez, az osztályozáshoz, a jelkészlethez, a formátumhoz). Jelenleg a következő bibliográfiai adatbázisokat szolgáltatja: nemzeti bibliográfia (200 ezer tétel, 1988-tól); LC MARC adatbázis; ISDS folyóirat-adatbázis; nyugati nyelvű folyóiratok központikatalógus-adatbázisa. Jelenleg folyik az elektronikus könyvtári program kidolgozása.

A hálózatok kialakítása kezdeti stádiumban van. Ennek az az oka, hogy nem elég fejlett a könyvtárak számítógépesítettsége, valamint meglehetősen szűkös a költségvetésük. Ennek ellenére vannak gépi könyvtári hálózatok, pl. az APTLIN, amelyhez a tudományos akadémia könyvtára és tájékoztatási hálózata, a pekingi és a tsinghuai egyetem csatlakozott. Közös katalogizálás folyik, központi katalógus épül, koordinálják a gyarapítást, könyvtárközi kölcsönzésre van lehetőség és online katalógus készül. Az APTLIN integráns része lesz a tervezett nemzeti bibliográfiai hálózatnak, távoli adatbázisokhoz is online hozzáférést nyújt majd. A ZDNET (Zhujiang Delta Public Library Automation Network) egy tartományi könyvtár és egy tucat más közkönyvtár hálózata. Kapcsolódni tud a nemzeti könyvtár számítógépes rendszeréhez. Az online közös katalogizálás programja hamarosan indul, az egyes könyvtárak bizonyos szakterületekért felelnek.

Az „Új korszak elektronikus könyvtári projektje" előkészületi szakaszban van. Az első fázisban legalább 18 különböző típusú és tematikájú adatbázist bocsátanak majd rendelkezésre. Ezt követően a multidiszciplináris és multimédia adatbázisokat kapcsolják be a programba. Közös gyarapítási és feldolgozási rendszert üzemeltet a pekingi Társadalomtudományi Akadémia intézeti könyvtárainak együttese, az adatcsere egyelőre floppy lemezen, offline módon történik.

Az információs infrastruktúra területén az utóbbi 15 évben jelentős előrehaladást értek el. Több mint 20 nagy országos információs rendszer van üzemben, Kína rákapcsolódott az Internetre és CHINANET néven saját nyilvános hálózatot üzemeltet. A Postaügyi és Távközlési Minisztérium egy francia csomagkapcsolt adathálózatot (CHINAPAC) működtet 1989 óta. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CHINADDN nyilvános üvegszálas adatátviteli hálózat az egész országra kiterjed. CHINAMAIL a neve az országos e-posta rendszernek. A kínai kormány CERNET (China Education and Research Network) néven országos tudományos és kutatási célú számítógépes projektbe fogott 1994 novemberében. A hálózatnak országos, regionális és belső egyetemi szintje lesz. Az első fázisban a fővezetéket építik ki, a hálózati központot alakítják ki és 100 egyetemi hálózat kapcsolódását teszik lehetővé. A második fázisban, 2000-ig létrehozzák az összes regionális hálózatot és az egyetemi hálózatok többsége csatlakozik a CERNET-hez. A Világbank és a kínai kormány támogatásával épül ki az NCFC (National Computing and Networking Facilities in China) elnevezésű oktatási és tudományos kutatási hálózat, amelynek jelenleg három jól működő nagykiterjedésű egyetemi hálózat a tagja.

A legnagyobb problémát az országos szintű átfogó tervezés hiánya és a koordinációtól való tartózkodás jelenti. Az utóbbi időben javulni látszik a helyzet, a Kulturális Minisztérium Könyvtári Osztálya átvette a könyvtári rendszerek együttműködésének koordinálását. A 9. ötéves terv keretében hamarosan kidolgozzák a könyvtárautomatizálás tervét, amelynek értelmében az ezredfordulóig át kell térni a számítógépes könyvtári munkafolyamatokra a nemzeti könyvtárban, valamennyi tartományi könyvtárban, a nagyvárosi és járási könyvtárakban. Hasonló cél a regionális könyvtári hálózatok fejlesztése, továbbá az információ- és adatcsere megkönnyítése Kína és más országok között.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 119, 131

Könyvtárépítés, -berendezés

96/215

PAVLOVA, I.A.: Bibliotečnyj inter'er: trebovaniâ i zadači = Naučn.Teh.Bibl. 1995. 7.no. 48-57.p. Bibliogr. 14 tétel.

Res. angol nyelven

Könyvtárbelső: követelmények és feladatok

Enteriőr; Könyvtárépítés, berendezés

Ha a könyvtárban kevés az olvasó, s ez főként az ún. nagykönyvtárakban esik meg, nem utolsósorban a belső terek alkalmatlanságára is visszavezethető. Az alább referált dolgozat aktualitását az adja, hogy a nehéz gazdasági helyzet ellenére is épülhetnek, illetve korszerűsödhetnek könyvtárak, amennyiben vezetőik aktivizálják magukat a legkülönbözőbb pályázatok és szponzorálások terén.

E dolgozatban a három funkcionális zónából (azaz: a szolgálatiból, a raktáriból és az olvasóiból) álló könyvtárépület olvasói zónájának (azaz olvasótermének, katalógusainak, referensz szolgálatának, kölcsönzőjének, előadótermének, sokszorosítójának, pihenőhelyiségeinek) belső berendezésével kapcsolatos tudnivalók kerülnek terítékre.

A dolgozat ajánlásai a következőkben foglalhatók össze:

1. Akár új épületről, akár korszerűsítésről van szó, ad hoc bizottságot kell létrehozni a tervezés tökéletesítése céljából. Ebben a bizottságban egyetemi képzettségű könyvtárosoknak, könyvtárépítési szakembereknek, építészmérnököknek és belső építészeknek kell részt venniük.

2. Fel kell használni a könyvtárak építésében és korszerűsítésében felhalmozott tapasztalatokat. (Természetesen a legsikeresebb példákra koncentrálva.)

3. Meg kell határozni, hogy milyen követelményeket kell kielégítenie az új könyvtárépületnek, illetve az adaptálásnak. Ezek felhasználásával részletes tervezetet és programot kell készíteni a tennivalókról.

4. Részletesen ki kell munkálni a könyvtár belső tereinek képét, azaz meghatározni, hogy egyes részletei milyen színűre legyenek kifestve, milyen legyen (természetes és mesterséges) megvilágításuk, miként legyenek berendezve és milyen bútorzattal.

5. A könyvtár majdani kiállítási tevékenységét mint a könyvtárpropaganda és olvasásra ösztönzés egyik fontos eszközét, ugyancsak részletesen meg kell tervezni, meghatározni az erre szolgáló helyeket az olvasói téren belül.

6. Ami a könyvtárbelső információs és reklám célokat szolgáló plakátjait illeti, célszerű megha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tározni az általuk használható írásmódokat, kifüggesztésük színtereit, „közlési követelményeit". Ezeknek harmonizálniuk kell a könyvtárbelső egészével.

A fenti „hatparancsolatból" – figyelmeztet a dolgozat, nem szabad „kispórolni" semmit és senkit, amire egyes könyvtárvezetők felettébb hajlamosak.

A dolgozat különféle ajánlásainak indoklására konkrét pozitív előfordulásokkal is példálódzik.

(Futala Tibor)

Számítógépes könyvtári rendszerek

96/216

BALLESTER, Josefina - KEEFER, Alice: Migración de sistemas automatizados: Política y gestión del cambio en bibliotecas = Rev.Esp.Doc.Cient. 18.vol. 1995. 3.no. 298-306.p. Bibliogr. 19 tétel.

Res. angol nyelven

Automatizált rendszerek migrációja: a váltás politikája és irányítása a könyvtárakban

Integrált gépi rendszer; Számítógépesítés; Szoftverválasztás

A könyvtáraknak – életben maradásukért – érzékenyebben, rugalmasabban és hatékonyabban kell alkalmazkodniuk használóik szükségleteihez. Az információtechnológia fejlődése segítséget nyújt az új kihívások megválaszolásához, s ez az egyik fő oka a könyvtári „rendszerváltásnak" – az integrált rendszerek lecserélésének. Az Association of Research Libraries felmérése szerint 1992-ben a könyvtárak közel fele váltotta le átlag 9,4 éve használt rendszerét. A kilencvenes éveket – egyelőre – az integrált rendszerek piacának konszolidációja jellemzi (egyes cégek összeolvadása, a gyengébb rendszerek eltűnése nyomán), s ez is könnyebé teszi a csere melletti döntést, aminek közvetlen kiváltó oka lehet akár a CPU kapacitásnövekedése, egy új modul kifejlesztése, vagy egy újabb szoftververzió is. Bármi is a döntés alapja, a számítógépes könyvtári rendszer lecserélése szinte ugyanazokkal a feladatokkal (és problémákkal) jár, mint egy „manuális" könyvtár gépesítése, azaz egy első beszerzés. Stratégiai tervet kell kidolgozni, elemezni kell a szükségleteket, specifikálni kell a műszaki kívánalmakat, értékelés alapján ki kell választani a bevezetendő új rendszert, és a csere egész folyamatát „le kell vezényelni". Nem utolsósorban ennek során az emberi erőforrásokkal is megfelelő módon kell foglalkozni: erősítve a csere pozitív, gyengítve (megszüntetve) negatív hatásait, s szükség van az újabb továbbképzésre is.

(Mohor Jenő)

Szakértő rendszerek

96/217

DINI, Rosella: Sistemi esperti e catalogazione = Boll.AIB. 35.vol. 1995. 2.no. 159-210.p. Bibliogr. 58 tétel.

Res. angol nyelven

A szakértő rendszerek és a katalogizálás

Dokumentumleírás; Dokumentumleírási szabályzat; Szakértő rendszer

1993-ban megjelent a Library Association 1980-as, az „AACR2 használata: egy algoritmikus megközelítés" című kézikönyvének második kiadása, új alcímmel: „szakértőrendszermegközelítés a hozzáférési pontok kiválasztásához". Valódi újdonságként a könyvhöz floppyn szakértő rendszert (AACR2EXPERT) is mellékeltek, amely az Angol-amerikai katalogizálási szabályok 21-25. fejezetében foglaltakat (a hozzáférési pontok – a.m. besorolási adatok – kiválasztását és megformálását) hivatott automatizálni. Az első, kereskedelmi forgalomban kapható szakértő rendszer ez a katalogizálás területén. Számos hiányossága közül talán az a legfőbb, hogy csak a kodifikált tudást tartalmazza, s a katalogizálás során oly fontos heurisztika elmarad, ugyanakkor a „kodifikált tudás" (az AACR2) valamennyi következetlenségét és félreérthetőségét átvitték a rendszerbe. Összegezve: a rendszer nem megfelelő tudásbázisra van alapozva, nem hatékony, és kevéssé hasz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nálható akár arra, hogy a hozzáértő katalogizálót segítse a döntéshozatalban, akár arra, hogy a katalogizálás tanulását-tanítását segítse.

Ugyanakkor a katalogizálás, mint a szakértő rendszerek alkalmazási területe igen népszerű kutatási téma, hiszen a szakterület alaposan és gondosan szabályozott, megtanulása idő- és fáradságigényes, ezért a felkészült katalogizálók száma alacsony, és csökkenő tendenciájú, ráadásul az a közhiedelem, hogy szakértő rendszerek használatával nagyobb produktivitást és megtakarítást lehet elérni, mint a példány- és a minimumszintű katalogizálással. Az e téren folyó kutatások áttekintése azt mutatja, hogy 1. A vizsgálódások elsősorban elméletiek, s az eddig produkált prototípusok használhatatlanok. 2. A szakértő rendszerek oktatási segédletként való használata igazolható, azonban a rendszernek tartalmaznia kellene a használó tudásmodelljét, és a tanulási folyamat részletes elemzésén, valamint a kezdők leggyakoribb hibái figyelembevételén kellene alapulnia. 3. A rendszer működő környezetben való alkalmazása a viták egyik középpontja, s a fő dilemma az, hogy a rendszer embert helyettesítő katalogizálórobot legyen-e, vagy az emberrel interakcióra képes asszisztens.

A rendszerfejlesztők nincsenek megelégedve a katalogizálási szabályokkal: a szakértő rendszer a katalogizálás új elméletét, egy új paradigmát igényelne, amely nincs tekintettel az irodalmi egységre, az mindössze objektumok leírását jelentené, a nevek és címek, mint hozzáférési pontok kiválasztásával. Mivel a működő szakértő rendszer – úgy látszik – a „józan ész" használatát és a való világ ismeretét nem kívánja meg, ezek a katalogizálás gyakorlatából is kiiktatandók.

Az OCLC-nél folyó vizsgálódások voltak a legradikálisabbak, már nem is a dokumentum, hanem a címlap automatizált katalogizálását célozták meg, bár az „asszisztens" felfogás hívei is a címlap-interpretációra alapozzák elképzeléseiket, holott az távolról sem az egyetlen forrás (sőt, a címlap, mint fő forrás maga is csak egy szabály). Az ilymódon létrejövő katalógus azonban nem fogja betölteni a katalógus elsődleges funkcióját, azaz, hogy olyan, a művekről és a szerzőkről speciális információkat közlő eszköz legyen, amely eközben figyelemmel van a kulturális valóságra és a használó igényeire is.

(Mohor Jenő)

Számítógép-szoftver

Lásd 216

Elektronikus könyvtár

96/218

COLLIER, Mel - RAMSDEN, Anne - ZHAO, Dian: Networking and licensing texts for electronic libraries: De Montfort University's experience = Interlend.Doc.Supply. 23.vol. 1995. 4.no. 3-13.p. Bibliogr. 20 tétel.

Oktatási célú szövegek elektronikus könyvtári hálózati használati jogának megvásárlása; a De Montfort Egyetem tapasztalatai

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Szerzői jog; Tankönyv; Térítéses szolgáltatás

A De Montfort Egyetem (DMU) részvételével folyó kutatási programok mindegyike kapcsolódik a szerzői jog problémáihoz.

Az ELISE Electronic Library Image Service for Europe projekt színes képek adatbankját hozza létre. Az ELSA Electronic Library SGML Applications SGML formátumban tárolt dokumentumok elérését fogja biztosítani. A PHOENIX célja, hogy egyetemi hallgatók az általuk igényelt tananyag-szövegekhez juthassanak hozzá nyomtatott formában. A program az automatikus copyright-rendezés, a kiadóhoz jutó visszacsatolás és automatikus számlázás vizsgálatára is irányult. Az ELVIS Electronic Library for the Visually Impaired Students gyengénlátó hallgatók számára teszi lehetővé az ELINOR projektben is használt szoftver segítségével az elektronikus szövegekhez való hozzáférést.

Az ELINOR szkennerrel bevitt tankönyvi anyagot használ egy hallgatói elektronikus könyvtár kialakítására.

A projekt sikeres volt egy sor kiadóval való együttműködésben. Az egyik kiadóval egy elektronikus kiadvány egész életének nyomon követéséről tárgyalnak.

Mivel a szerzői jog nem eléggé specifikus ezen a területen a DMU kétoldalú alapon, kia-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dónként külön-külön egyeztetett módon működik a programokban. Az ELINOR pilot fázisában 11 kiadó 53 tankönyvére szereztek rövidlejáratú licencet. Az egyezmények részletesen szabályozták, mely címeket, milyen célból és (esetenként) milyen díjazás fejében használhatnak. Korlátozták (általában 10 oldalban) a kinyomtatható oldalak számát. Nyomtatási díjat is felszámoltak, amely egyes esetekben kiadói jogdíjat is tartalmazott.

A könyvtár rendszeresen részletes statisztikai adatokkal szolgált a használatról. A statisztikák automatikusan készültek és a jövőben más könyvtárak is felhasználhatják majd őket annak megállapítására, mely sokat használt dokumentumokat kell megőrizniük. A kiadók pedig megtudhatják, melyek publikációik leggyakrabban használt részei.

Nem engedték meg az elektronikus másolást. A képként való tárolás biztonságos, hiszen a fájlok nagyok, nem kezelhetők szövegszerkesztővel, letöltésük és nyomtatásuk nyomon követhető, a fájlok szöveggé alakítása lehetséges, de időigényes.

Az eddig korlátozott számú terminálra szűkített kísérlet előtt álló legnagyobb kihívás a projekt kibővítése a Milton Keynes-i campus mellett az egyetem leicesteri fő campusára, ami a könyvek számának bővítésével is jár.

A korábbi tapasztalatokra építve a licencszerződések modelljét dolgozták ki. A tankönyvek egy részét ingyenesen használhatja a könyvtár, néhányért nominális díjat (1 GBP) fizetnek. Egyes könyvek használati díjának kiszámításakor a papírkötésű könyv árát szorozzák a munkaállomások számával. A másik módszer a szoftver-licencekhez hasonló és a papírkötésű könyv árának harmadát szorozzák az egyidejű használók számával, azaz tízzel. Ezt az egyharmados arányt annak az alapvető elvárásnak megfelelően számították ki, hogy az elektronikus könyvek olcsóbbak legyenek nyomtatott társaiknál. A kinyomtatott oldalak után történő fizetés is lehetséges, de ekkor a könyvtárnak igen sok kis összeget kell kezelnie, ha nincsen intelligens chipekre épített fizetési mód. A szoftver licenc-típusú és oldalankénti modell egyesíthető is.

Egy elektronikus könyvtárban a rövid időre kölcsönzött, keresett könyvek állományát lehetne jól elérhető elektronikus változattal kiváltani. Persze a kiadó azt szeretné, ha ezeket megvennék a hallgatók, így számára nem a két-három könyvtári példány megrendelésének megszűnése a gond, hanem a hallgatói példányok eladhatatlanságából eredő veszteségét szeretné kompenzálni, tehát az árak kialakításában további tennivalók vannak.

Ígéretes a potenciális használók számán alapuló egyszeri díj. A kötelező és ajánlott irodalom listái alapján eldönthető, hány hallgató fogja várhatóan használni az adott könyvet. Ezek számának tizedét szorozzák meg a könyv keménykötésű változatának árával, így alakul ki az éves előfizetési díj.

A könyvtár által beszerzett nyomtatott példányok árával azonos díjnak sok hátránya van. Egyrészt nem veszi figyelembe, hogy az elektronikus könyveknél nincsen sem nyomtatási és papírköltség, nincs szükség terjesztésre és tárolásra. Új címek esetén hogyan alakítják ki az árat? A papírkötésű könyvek élettartama öt év. Ugyanennyi időre terjedjen ki a licenc is?

A legkedvezőbbnek az olvasók számára alapozott, rugalmasan változtatható egyszeri díj látszik, mivel ez folyamatos bevételt biztosít a kiadóknak és megfelel a hagyományos és elektronikus könyvtárak párhuzamos létének egy-egy intézményben.

Az elektronikus folyóiratok vonatkozásában egy kiadó a nyomtatott példány áráért adja a lehetőséget, hogy a folyóiratot szkennerrel gépre vigyék és két campuson nyújtsanak hozzá hálózati hozzáférést.

A tudományos és műszaki folyóiratok elektronikus formára való átalakítása és olyan változások, mint a folyóirat helyett a cikk mint alapegység kezelése, viszonylag könnyen megoldhatók. Az elektronikus tankönyvek nagyobb kihívást jelentenek.

A könyvtárak számára a „nyitott", tehát előre nem maximált fizetési módok nem elfogadhatóak, de előbb-utóbb hajlandóak lesznek többet fizetni a gyakrabban használt anyagokért, ha kevesebbet fizethetnek a ritkán használt dokumentumokért. Az elektronikus formának összességében olcsóbbnak kell lennie, mint a nyomtatottnak.

Az elektronikus dokumentumok kezelésére személyzet is kell a könyvtárakban, méghozzá a hagyományos dokumentumokat kezelő munkatársak számának terhére.

(Koltay Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben